

L'esquematització del territori

Simplificacions temàtiques

Utopies i models

Àrees, símbols, fletxes i nodes

3. L'esquematització del territori

3.1. Simplificacions temàtiques

Un cop establertes i permanent millorades les tècniques de representació per tal d'oferir una imatge més fidedigna o més clara de la realitat, i reconeguda la seva capacitat per mostrar informació, la representació territorial comença a prendre consciència de les seves possibilitats d'aplicació pràctica no ja únicament com a guia, com a reflex més o menys fidel de la realitat, sinó com a instrument per a la transmissió de conceptes específics.

La representació territorial introdueix aquí una certa dosi d'abstracció, aquella que ha de permetre anar més enllà en la concepció de l'espai mostrat, però sense perdre el vincle que ha de fer possible la seva identificació.

En aquestes representacions el principal element a mostrar no és el territori, sinó un concepte, un element específic d'aquest territori. I tota la representació, la selecció dels elements a mostrar, la forma en què es representen, estarà al servei d'aquest objectiu.

El primer recurs utilitzat és el de la simplificació. Tot mapa comporta una simplificació, però en aquests casos la simplificació es realitza en funció d'un tema concret, al qual se supediten tots o gran part dels elements del mapa.

Al XI Congreso Nacional de Arquitectos, Primero de Urbanismo, celebrat a Madrid l'any 1926, el llavors director de Parcs Públics i Arbrat de l'Ajuntament de Barcelona, [Nicolau Maria Rubió i Tudurí](#), presentà l'opuscle *El problema de los espacios libres*. *Divulgación de su teoría y notas para su solución práctica*. Acompanyant els continguts teòrics i una relativa abundància de dades, [Rubió i Tudurí](#) presenta una sèrie d'esquemes entre els quals es troba el reproduït aquí (retocat per a l'edició del llibre citat) que mostra en forma de cercles disposats concèntricament una proposta d'estructura de parcs per a la ciutat de Barcelona. Així, entre la Gran reserva de bosques en la sierra del Tibidabo i el mar, i entre el Parque del Llobregat i el del Besòs, [Rubió i Tudurí](#) situa 17 parcs més classificat com a *parques interiores*, *cintura de parcs sub-urbanos* y *cintura de parcs exteriores*. Qualsevol altra referència topogràfica és suprimida; la forma dels parcs simplificada fins a la geometria més elemental. Únicament l'etiquetatge i la posició relativa dels elements en permet la seva identificació. Però la claredat visual en què es mostra la lògica que regeix l'estructura de la proposta és innegable.

El problema de los espacios libres

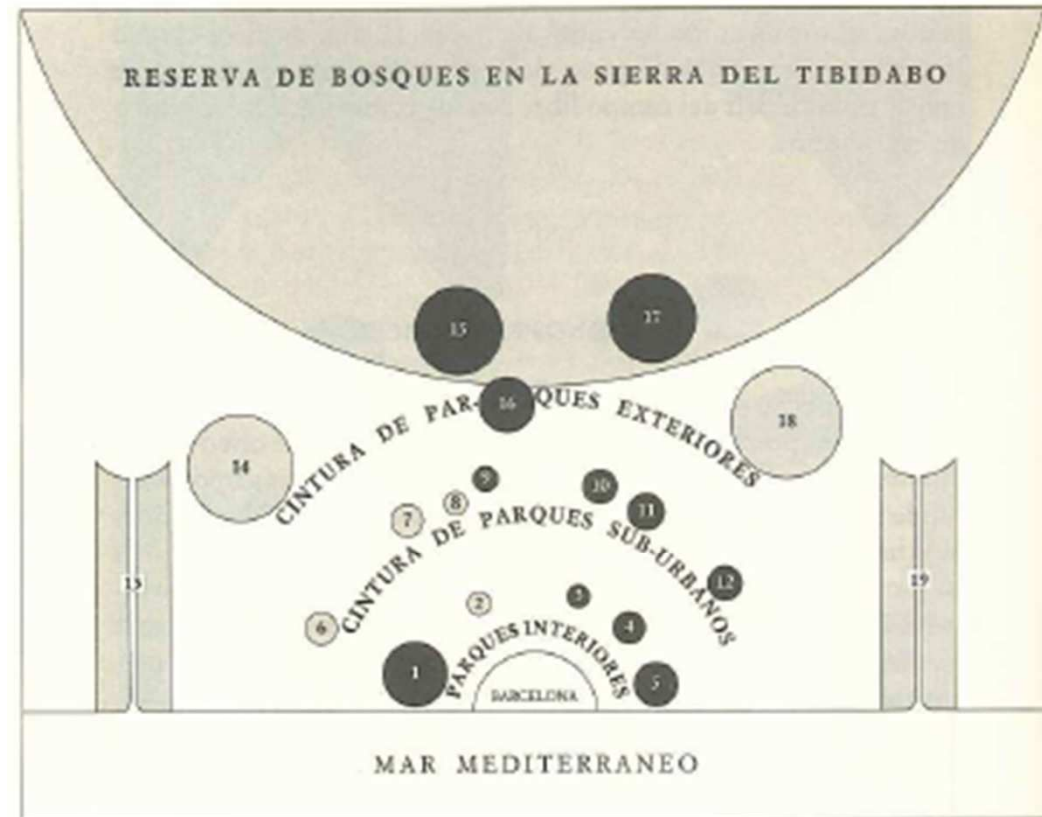

Fig. 10: Gráfico de los espacios libres de la ciudad de Barcelona: 1. Parque de Montjuich; 2. Plaza Letamendi; 3. Sagrada Familia; 4. Plaza de las Glorias; 5. Parque de la Ciudadela; 6. Hipódromo; 7. Turó Park; 8. Turó Gil; 9. Font del Recó; 10. Vallcarca; 11. Parque Güell; 12. Parque del Guinardó; 13. Parque del Llobregat; 14. Parque de Pedralbes; 15. Parque de Vallvidrera; 16. Parque del Tibidabo; 17. Parque de San Medin; 18. Parque de Horta; 19. Parque del Besós. [Redibuixat, N. de l'E.]

3. L'esquematització del territori

3.1. Simplificacions temàtiques

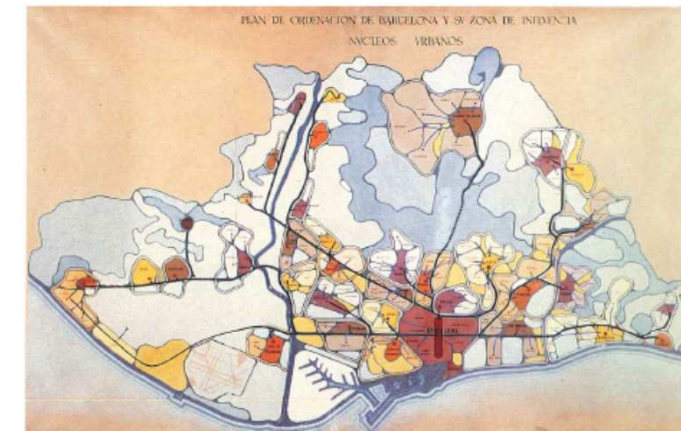
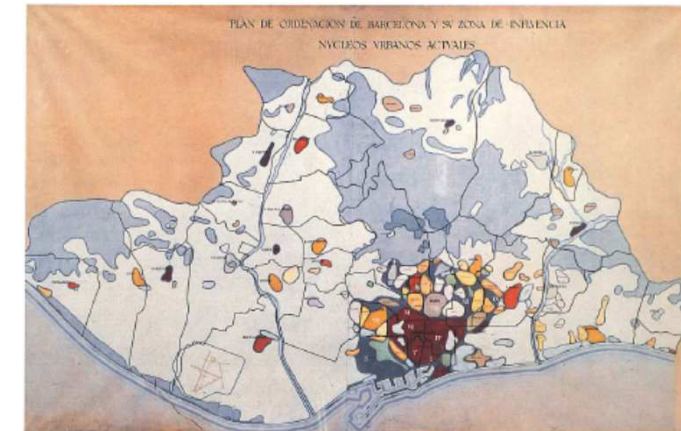
London. Social and Functional Analysis

mappinglondon.co.uk

London. Social and Functional Analysis, elaborat l'any 1943, formava part del *County of London Plan*, el gran *masterplan* que **J.H. Forshaw** i **Patrick Abercrombie** van concebre per al desenvolupament de Londres després de la Segona Guerra Mundial. Cada districte és representat en forma d'una bombolla. Es defineixen àmbits específics per a la Universitat, el Govern, la Premsa o els Jutjats; els punts blaus indiquen els carrers comercials, i les seus de l'administració municipal estan marcades amb punts vermells. Al text que l'acompanya s'hi pot llegir: "Una simplificació de *Communities & open space survey* mostrant els principals elements existents a Londres".

Plan de Ordenación de Barcelona y su Área de Influencia. Núcleos Urbanos

Torres i Capell (1999)

Deu anys després del *County London Plan*, Barcelona i la seva àrea metropolitana veien aprovar el seu primer mapa supramunicipal, el *Pla Comarcal* de 1953 dirigit per **Josep Soteras**, on el *zoning* aplicat a les diverses unitats territorials és representat de manera molt similar a la del mapa anglès. En el cas barceloní, el plànol de taques, d'assignació d'usos i densitats deixant de banda traçats més detallats, acabarà sent l'element més significatiu del Pla.

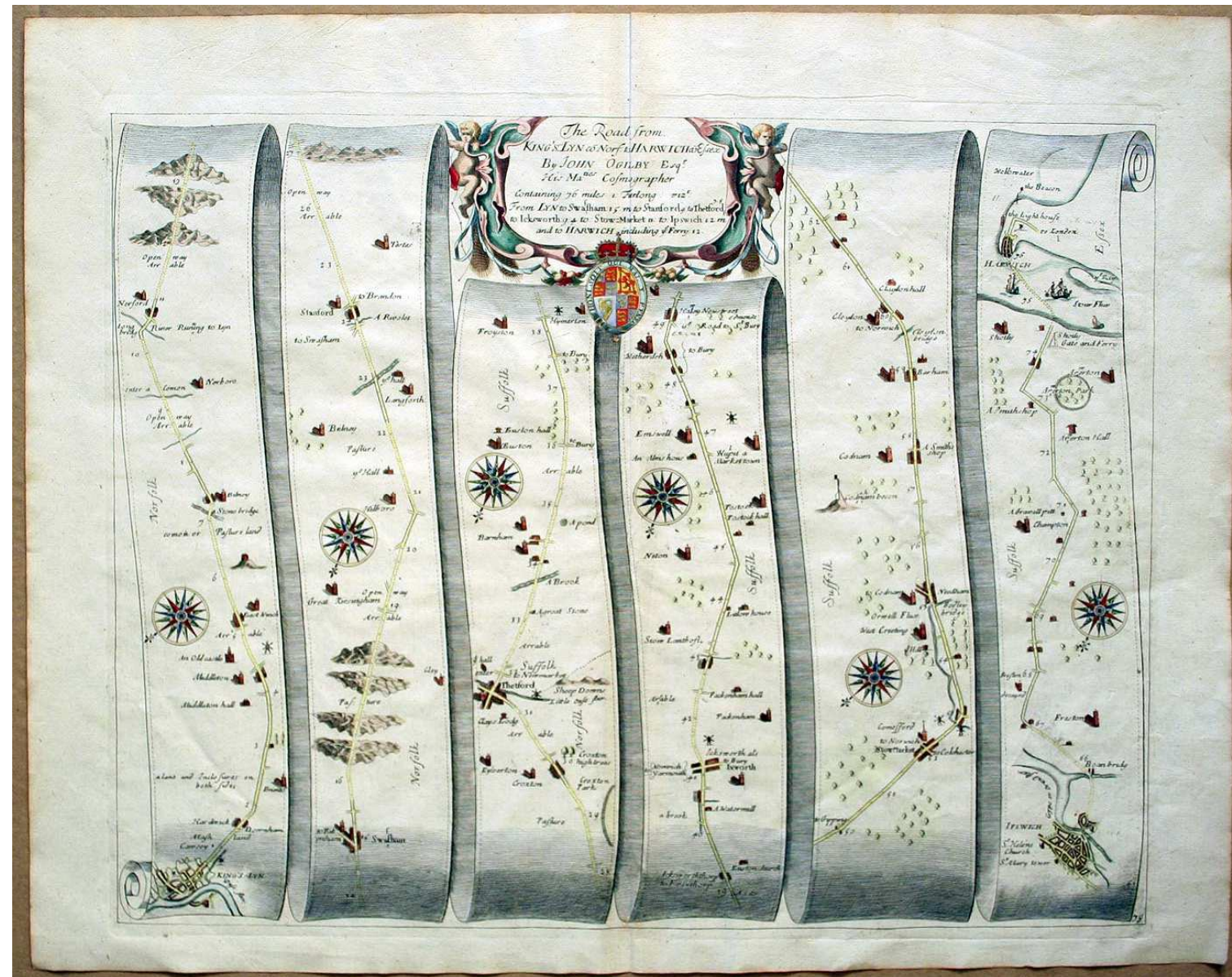
3. L'esquematzació del territori

3.1. Simplificacions temàtiques

Una de les simplificacions temàtiques més habituals i conegudes és la dels mapes de carreteres. Abans de la navegació assistida per satèl·lit i els dispositius *Tom Tom*, la màxima abstracció a què s'havia arribat en aquest camp era la dels *road-books*, avui dia limitada a alguns àmbits de la competició de vehicles a motor. En totes dues representacions, la més fidel a la realitat topogràfica i la que únicament té en compte punts visuals de referència del recorregut que s'està realitzant, fa molts segles que va sorgir un tipus de representació intermèdia, com el que mostra aquest mapa de recorregut realitzat per **John Ogilby** i publicat al *Britannia Atlas* de 1675.

John Ogilby (1600-1676) va ser un personatge polifacètic (empresari, traductor, editor, mestre de ball i coreògraf). Entre els encàrrecs que va rebre en la seva feina com editor, hi figurà el de publicar un atlas de carreteres en tres volums, dels qual només va poder concloure el primer abans de la seva mort. El format que va escollir per al seu atlas va ser força original: cadascuna de les làmines (en va publicar 100) feia 32 centímetres d'alt per 47 d'ample, i representava un rotlle de paper sobre el qual s'havia traçat una via tot il·lustrant les localitats i els principals elements topogràfics de referència que travessava. Aquest format de rotlle alineat sempre verticalment obligava, com és lògic, a un canvi constant de l'orientació de la superfície representada, motiu pel qual es mostra també una brúixola a cada tira. D'aquesta manera, la imatge no se centra en la representació del territori sinó del recorregut, un recorregut que comença sempre a la part inferior esquerra i que, seguit la via representada, conclou a la part superior dreta de la pàgina. El territori i els elements que el fan reconeixedor són accessoris.

Il·lustració del *Britannia Atlas* de 1675

3. L'esquematzació del territori

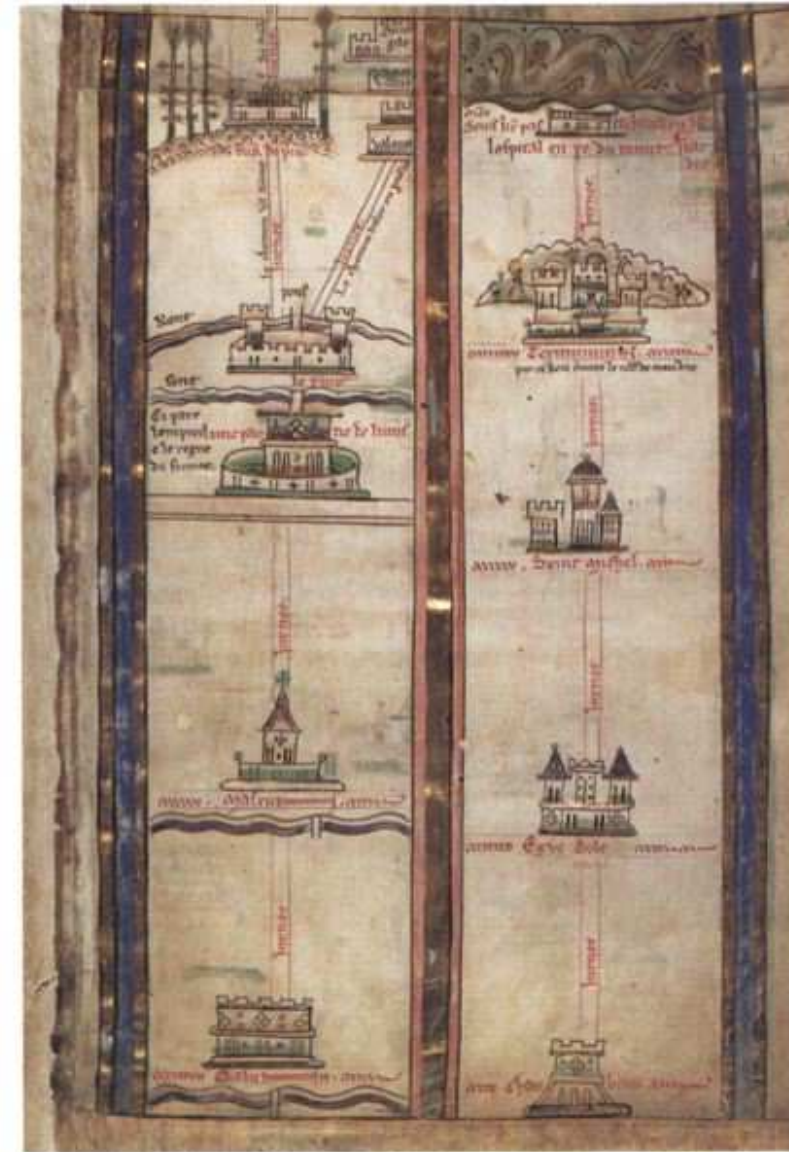
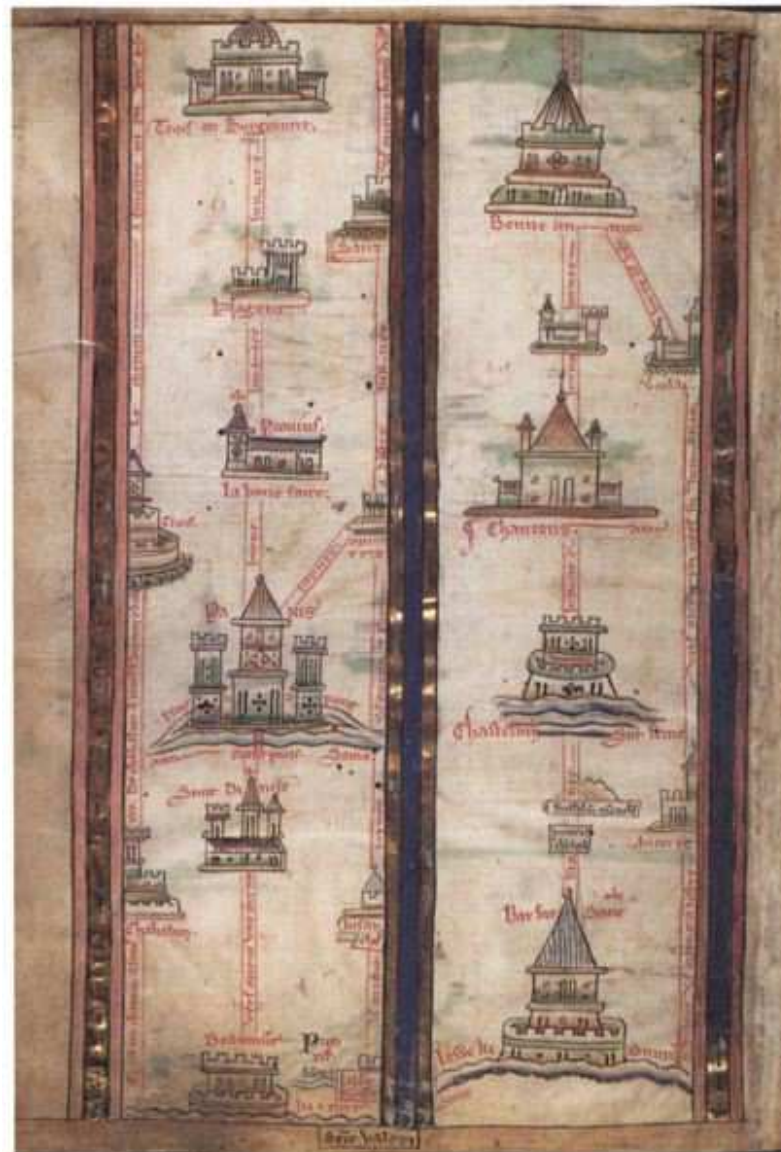
3.1. Simplificacions temàtiques

Ruta a Jerusalem del segle XIII

Força abans d'[Ogilby](#), però, un monjo benedictí de l'Abadia de Saint Albans, a Hertfordshire, al nord de Londres, realitzava una il·lustració de característiques similars.

[Matthew Paris](#), mort el 1259, va confeccionar una varietat de manuscrits i dibuixos sobre diversos temes (heràldica, gemmes, animals exòtics) entre els quals es trobava una representació de la ruta entre Londres i Jerusalem. Aprofitant la seva destresa com a il·lustrador i el coneixement del món que li havien proporcionat diversos viatges a l'exterior, [Paris](#) confecciona de manera similar al que faria [Ogilby](#) quatre segles després un llibre a partir de diverses il·lustracions en forma de tira vertical on cada recorregut és simplificat i representat en línia recta sobre la qual es destaquen les diverses localitats que s'aniran trobant al llarg del camí. A més dels noms i les indicacions dels desviaments, les localitats són simbolitzades amb un dibuix d'un edifici o un altre element representatiu. Precisament, les localitats es representen en funció de la seva importància i possibilitats per oferir allotjament.

El llibre de [Paris](#), de 1250, és considerat la primera representació cartogràfica d'Anglaterra¹.

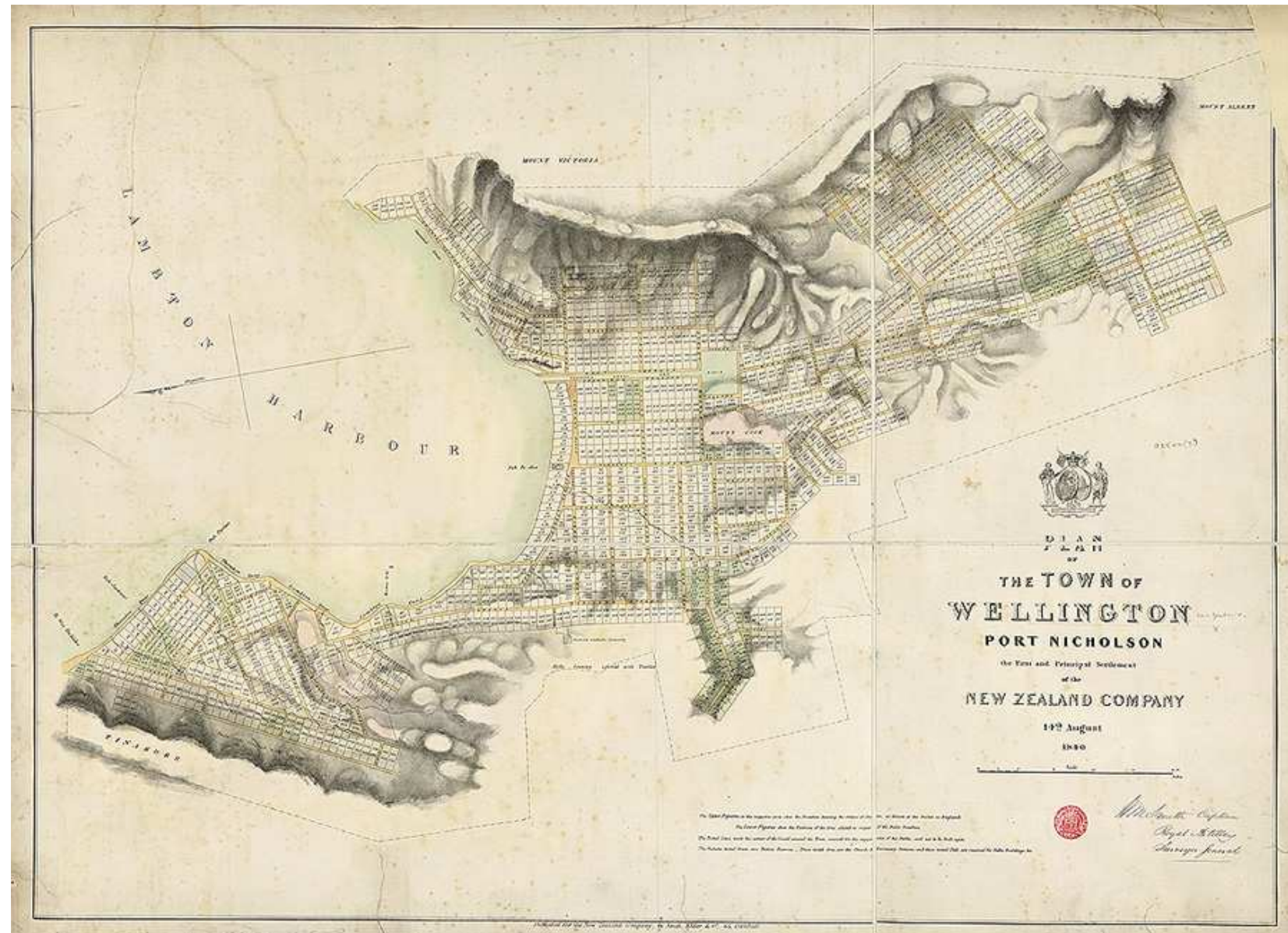

1) Per a una detallada descripció dels mapes de [Paris](#) vegeu l'article de [Katharine Breen](#): "Returning Home from Jerusalem: Matthew Paris's First Map of Britain in Its Manuscript Context", a *Representations*, Vol. 89, No. 1 (Winter 2005).

3. L'esquematzació del territori

3.2. Utopies i models

The Town of Wellington

L'any 1840 la *New Zealand Company*, creada un any abans amb l'objectiu de promoure la colonització de Nova Zelanda tot animant els anglesos a instal·lar-s'hi, va publicar aquest mapa de la ciutat de Wellington.

En aquell temps, les ciutats britàniques es trobaven clarament superpoblades i eren insalubres, el que va provocar que molts anglesos emigressin cap a Amèrica a la recerca d'unes millors condicions de vida.

Conscient d'aquesta demanda, la *New Zealand Company* va elaborar aquest mapa on es mostra una ciutat aparentment ideal: l'estructura i l'amplada dels seus carrers i la perfecta alineació dels blocs donen una imatge d'organització i ordre, dues de les qualitats perseguides per aquests habitants de les ciutats britàniques.

El mapa no tindria res d'estrany... si no fos perquè és totalment fals. L'observació de la trama urbana en relació amb la línia de costa i les comprimides corbes de nivell dels turons de Wellington mostren la impossibilitat d'un traçat d'aquesta mena.

El mapa és, doncs, fals, però la imatge que mostra és la d'una ciutat que reuneix les qualitats anhelades de l'època.

3. L'esquematització del territori

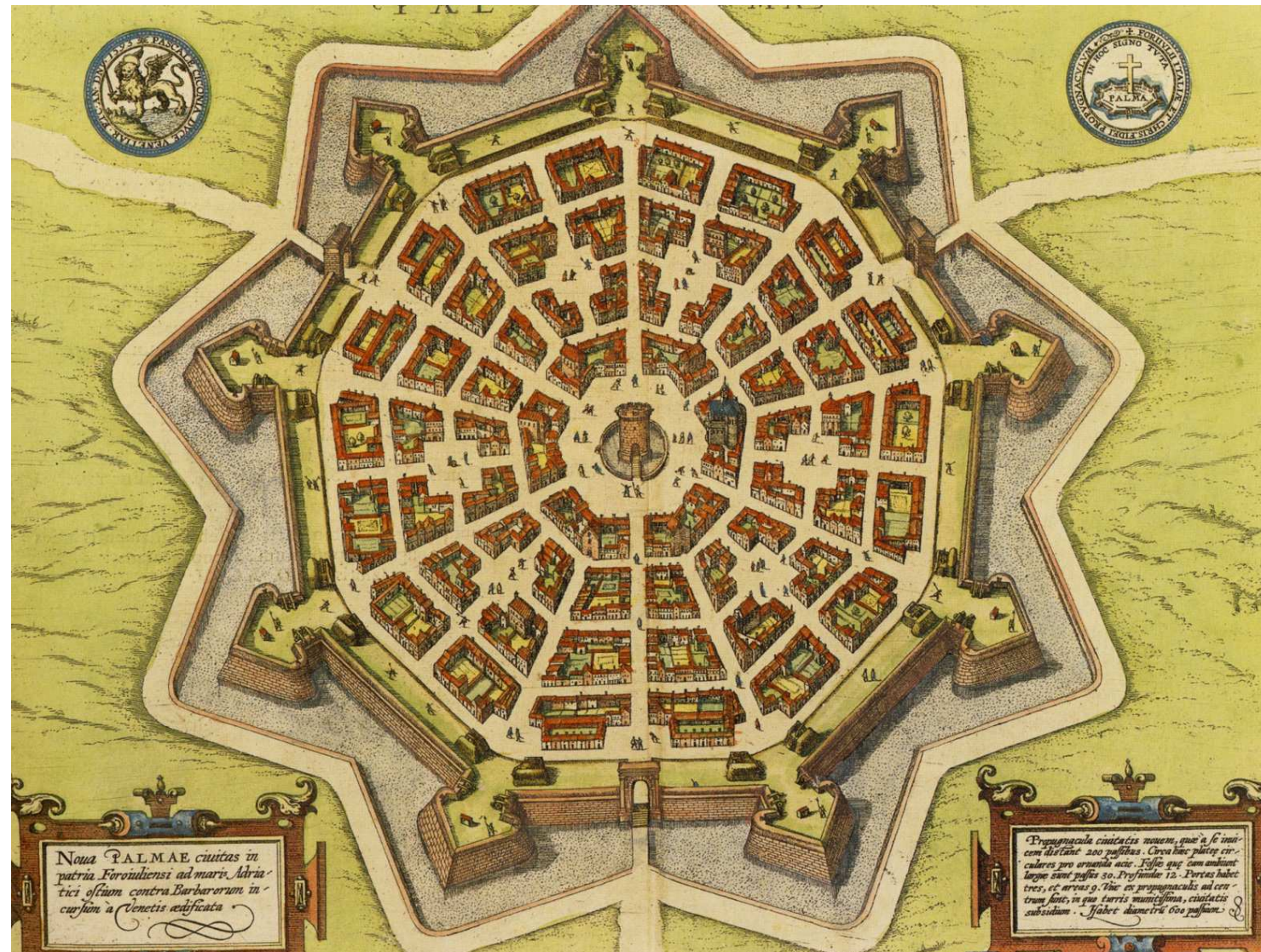
3.2. Utopies i models

Molt abans del mapa de Wellington una ciutat que representava els ideals utòpics de l'època havia estat feta realitat: Palmanova. La ciutat, fundada l'any 1593 pel superintendent de la República de Venècia per commemorar la victòria de les tropes europees contra els otomans a la Batalla de Lepant (i dissenyada també com a defensa a causa de la seva proximitat), incorporava en la seva forma totes les innovacions militars del segle XVI.

El projecte va ser dissenyat per l'arquitecte [Vincenzo Scamozzi](#) seguint els patrons establerts més d'un segle abans per [Antonio di Pietro Averlino \(Filarete\)](#) per a la ciutat ideal d'Sforzinda. La ciutat s'estructura en forma d'estrella de nou punxes a l'interior de la qual es disposen concèntricament quatre anells edificats i travessats per les vies radials que connecten el centre amb cadascuna de les punxes.

El Renaixement va veure aflorar nombroses idees sobre Utopia, el lloc ideal per viure, el qual, lògicament, va ser objecte de representacions de tota mena. Seguint els patrons de l'època, les ciutats que representaven aquesta Utopia responien sempre a criteris d'harmonia geomètrica i es trobaven emmurallades. La muralla havia de servir per a la defensa de l'exterior, però també per a l'estimulació i conservació del coneixement humà mitjançant l'intercanvi a l'interior del propi recinte.

Palmanova

3. L'esquematització del territori

3.2. Utopies i models

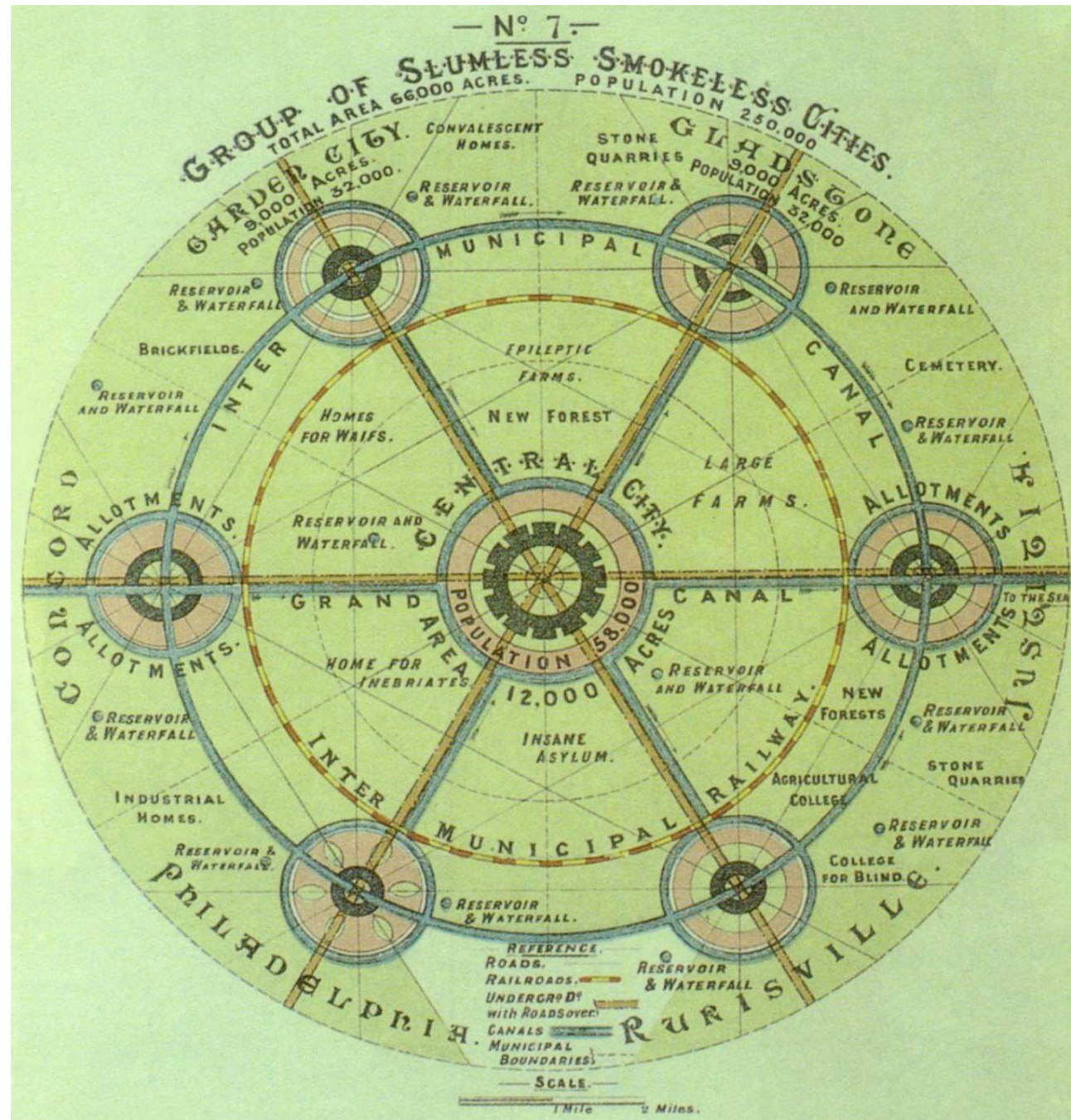
A començaments del segle XX (1902) apareix *Garden Cities of To-morrow*, l'obra amb què [Ebenezer Howard](#) incidiria com poques altres en el pensament i el planejament urbanístic i territorial posterior (l'obra original, escrita l'any 1898, es titulava *To-morrow: A Peaceful Path to Real Reform*).

En una Anglaterra on, malgrat la millora de les condicions de vida assolides als darrers anys, les ciutats eren encara centres insalubres, altament contaminats i densament poblats la proposta de [Howard](#) i els postulats ideològics que la recolzaven van representar una autèntica revolució. Posar límits al creixement de les ciutats, moderar-ne les densitats, crear ciutats noves, dissenyar un cinturó verd, segregar les activitats industrials de les residencials... Tals conceptes cristal·litzaven en una proposta de sistema de ciutats, on nuclis satèl·lit, envoltats de terres agrícoles, orbitaven al voltant de centres urbans més importants i, en tots ells, el verd, els jardins, els boscos, es barrejaven amb el teixits edificats.

La proposta de [Howard](#) era, certament, revolucionària per a la seva època i per aquest motiu calia explicar-la de manera clara i entenedora. Howard mostrava una gran preocupació per fer arribar el seu missatge al major nombre possible de persones i de la manera més atractiva (així ho mostra també, per exemple, el seu conegut diagrama dels 'tres imants': ciutat, camp i camp-ciutat), per la qual cosa el disseny i la claredat visual són protagonistes en la seva obra i són, de fet, el seu llegat més conegut.

Els diagrames de [Howard](#) no són les representacions d'un territori existent, sinó d'un espai ideal, utòpic. No es tracta d'una representació de l'espai sinó de la representació d'un espai tal com el concep el seu creador. I en això, constitueixen també, si no una revolució, sí, com a mínim, una alteració del procés que hem estat veient fins ara: de la realitat territorial que és visualitzada pel cartògraf per poder-la representar posteriorment (territori-visualització-representació) es passa a la imaginació d'un territori que caldrà representar per tal de convertir-lo en realitat (visualització-representació-territori). La representació aquí, no intenta mostrar una realitat, sinó una idea. Si aquesta idea acaba convertint-se en realitat segurament acabarem parlant de planejament; si no, simplement de fantasia.

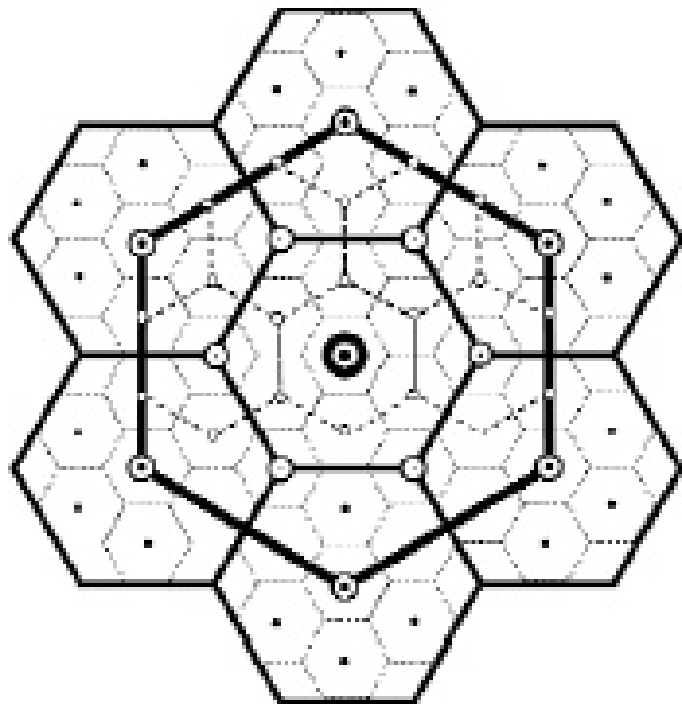
Group of Slumless Smokeless Cities

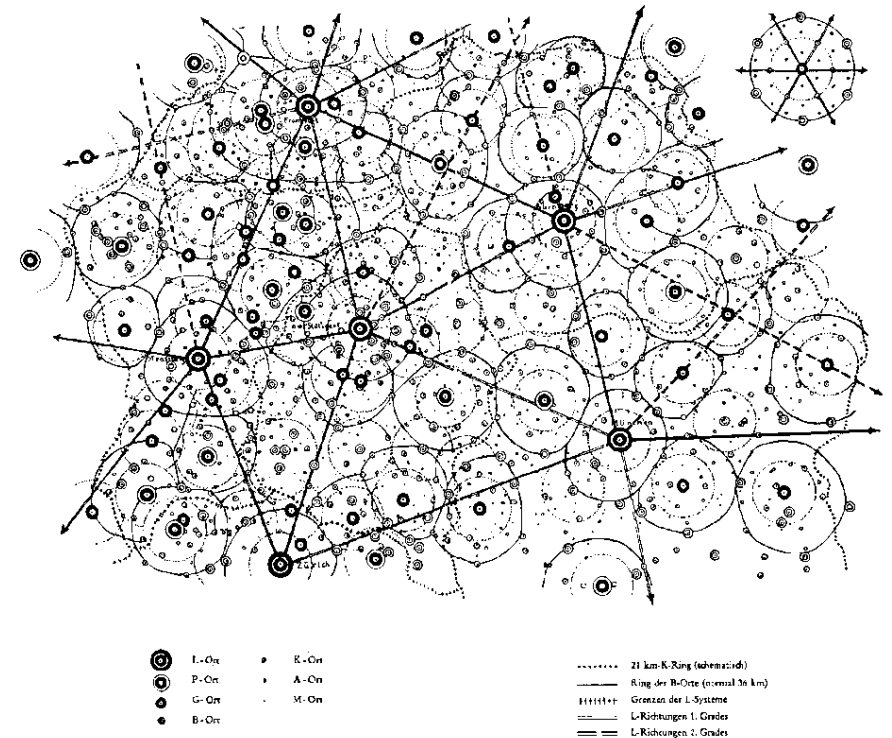
3. L'esquematització del territori

3.2. Utopies i models

Walter Christaller i els llocs centrals

- Place G
- ⊙ Place B
- Place K
- ◊ Place A
- Place M

Nicolas (2009)

Trenta anys després de l'única obra publicada de [Howard](#), un geògraf alemany, [Walter Christaller](#), posava les bases d'una nova branca de la geografia (la quantitativa) amb la publicació de *Die zentralen Orte in Süddeutschland (Els llocs centrals a Sud d'Alemanya)*, coneguda popularment com la "teoria dels llocs centrals".

[Christaller](#) proposa un model de localització jeràrquica de les ciutats sobre el territori en base a una sèrie de supòsits (plana isotròpica, principi de mercat, perfecta informació del consumidor) i la utilització de conceptes ara reconeguts bàsics per a la comprensió de les lògiques espacials (el llinard, l'abast). A partir del seu model es genera una estructura de ciutats en forma hexagonal amb localització diversa segons el principi aplicat, que es plasma en diverses variants ($k=3$, $k=4$ i $k=7$).

A banda de l'encert o no de la teoria de [Christaller](#) (la "generositat" dels seus supòsits, especialment el de la plana isotròpica, la fa difícilment extensible a altres territoris diferents al de les planures bavareses), la representació del seu model mostra una força gràfica inqüestionable: la superposició d'hexàgons i de nuclis urbans de grandària diversa en base al nombre i la categoria de funcions que ostenten i, en conseqüència, del territori que abasten, té un poder descriptiu immens.

L'observació de la realitat territorial (la figura de la dreta) mostra que hi ha hagut un evident exercici d'abstracció i modelització per tal de facilitar la comprensió de la teoria subjacent. Però bona part de la força de la teoria rau, precisament, en aquesta representació fruit de l'abstracció. Resulta certament difícil explicar el model de [Christaller](#) sense representar-lo. La representació és tan perfecta, tan precisa, que pràcticament fa innecessària la descripció. Davant d'aquesta excel·lència de la imatge cal preguntar-se fins a quin punt la modelització està condicionada per la seva mateixa representació.

3. L'esquematització del territori

3.3. Àrees, símbols, fletxes i nodes

La Délégation interministérielle à l'aménagement du territoire et à l'attractivité régionale (DATAR), un servei del primer ministre francès, publicà a partir de l'any 2000 una sèrie de dossiers sota el títol genèric de *Territoires 2020. Revue scientifique de la Datar consacrée à la prospective territoriale et aux études sur l'aménagement du territoire*.

Una representació territorial destinada a la prospectiva ha de ser necessàriament genèrica i esquemàtica, de manera que es recullin els conceptes principals (territoris, nodes, relacions, evolució) i es representin clarament simbolitzats (àrees, punts, línies, fletxes). La prospectiva esquematitza, modelitza el territori; però a diferència de les representacions dels models teòrics, no parteix d'un territori imaginat sinó d'una realitat. Per aquest motiu calen els instruments d'abstracció i de representació que permetin transmetre el missatge de manera clara i entenedora, però que també mantinguin la fidelitat al territori representat.

A *Éléments pour l'organisation de l'espace Euromernoire* Jean-François Drevet, mostra aquests instruments aplicats, en aquest cas, a representar uns possibles elements per articular l'àmbit del Mar Negre amb el territori que l'envolta.

Éléments pour l'organisation de l'espace Euromernoire

3. L'esquematització del territori

3.3. Àrees, símbols, fletxes i nodes

Le tableau des structures élémentaires de l'espace ou le socle de la chorématique

	POINT	LIGNE	AIRE	RESEAU
maillage	 chef-lieu	 limite administrative	 Etat, région...	 centres limites et polygones
quadrillage	 tête de réseau carrefour	 voies de communication	 aire de desserte irrigation, drainage	 réseau
attraction	 points attirés satellites	 lignes d'isotropie droites	 aire d'attraction	 liaisons préférentielles
contact	 point de passage	 rupture, interface	 aires en contact	 base tête de pont
tropisme	 flux directionnel	 ligne de partage	 surfaces de tendance	 dissymétries
dynamique territoriale	 évolutions ponctuelles	 axes de propagation	 aires d'extension	 tissu du changement
hiérarchie	 semis urbain	 relation de dépendance administrative	 sous-encadrement	 réseau maillé

La il·lustració de [Drevet](#), com bona part de les il·lustracions de la *Datar*, i com bona part també d'altres representacions cartogràfiques franceses i de la resta del món, mostra la influència de la modelització cartogràfica que es va popularitzar a França a mitjans de la dècada dels vuitanta del segle XX.

La revista *Mappemonde* va publicar l'any 1986 un número extraordinari dedicat al mapa i els models¹. En la presentació d'aquell número [Roger Brunet](#) i [Robert Ferras](#), director general i director de redacció de la revista respectivament, escriuen un breu editorial en què mostren el seu interès en renovar el llenguatge cartogràfic a la llum dels nous usos que poc a poc anaven adquirint els mapes, de les noves formes, de les noves preguntes que se li feien i de les noves possibilitats que oferien els llavors incipients ordinadors.

[Brunet](#) i [Ferras](#) destaquen ja que “comencem a entendre que qui ‘parla’ és el propi mapa i no el seu peu; i que es necessiten instruments per interpretar el que diuen les seves formes, estructures i distribucions”. I, a partir d'aquest enunciat, proposen la modelització cartogràfica com a eina de gran eficàcia per satisfer aquesta nova necessitat. El mapa-model, diuen, no és un artifici pedagògic, sinó un instrument d'investigació i un mitjà de comunicació capaç de descobrir les regles que organitzen l'espai.

L'editorial tanca amb una lamentablement poc habitual declaració d'humilitat: “les seves regles d'elaboració i funcionament [del mapa-model] mereixen sotmetre's a examen i debat. Amb proves justificatives: les cartes cara amunt, precisament. *Mappemonde* espera rebre observacions, crítiques, creacions, i les publicarà”.

A l'interior de la revista, un article del mateix [Brunet](#) exposa els principis fonamentals dels coremes, que són definits com les combinacions d'estructures elementals². Aquestes estructures són identificades i classificades en una imatge sintètica formada per “quatre columnes per a les figures de base i set línies per a les estratègies i les dinàmiques essencials, és a dir, per a les finalitats i les accions dels sistemes espacials”³.

1) *Mappemonde* 86/4.

2) [Roger Brunet](#) (1986): "La carte-modèle et les chorèmes", a *Mappemonde* 86/4.

3) És inevitable la referència a les obres sobre geopolítica de [Jaume Vicens Vives](#) i en especial al seu *Tratado general de geopolítica*, publicat per l'editorial Teide l'any 1950, on mostra els diversos modes de representació de “líneas, círculos, flechas, cuñas, rayados y punteados” com a elements bàsics del “método gráfico geohistórico”. Per a la seva relació amb els coremes, vegeu, per exemple, [Martínez, S.](#) i [Moreno, S.](#) (2010): “La cartografía geopolítica de Jaume Vicens Vies, similitudes y diferencias con los coremas”.

3. L'esquematització del territori

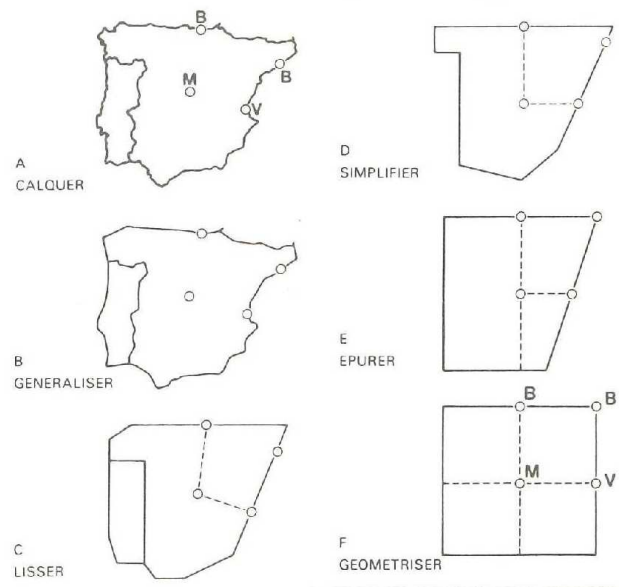
3.3. Àrees, símbols, fletxes i nodes

En una aplicació dels coremes a Espanya, Robert Ferras obtenia els resultats gràfics que es mostren a les figures i justificava els set coremes resultants tot dient que "necessitem set coremes per explicar una Espanya que no pot reduir-se a les seves regions «naturals» o a un model centre-perifèria"¹.

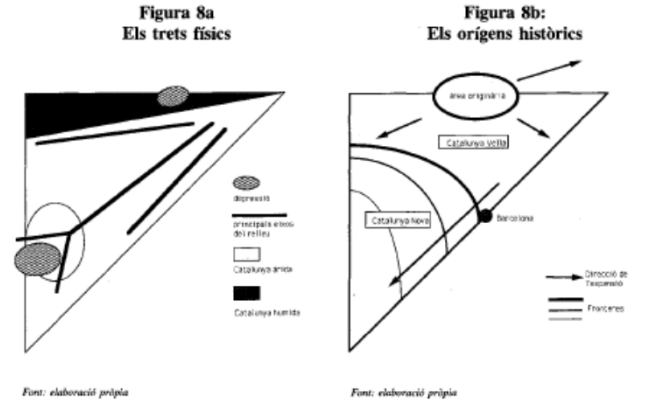
Els set coremes resultants eren descrits de la següent forma:

- 1. Un gradient nord-sud, que para esment en aspectes de tipus socio-econòmic i cultural. És el clàssic «sud», que coneixen bé tots els països mediterranis, amb noms com Midi o Mezzogiomo.
- 2. Un gradient est-oest, perpendicular a l'anterior, que palesa les alternatives d'un sistema atlàntic enfront un sistema mediterrani i recorda el basculament d'un eix econòmic a escala mundial i tot el pes d'un món nou: el món americà.
- 3. Un efecte de conquesta, ja sigui política, cultural o econòmica, però que implica un punt de penetració (l'Islam, al segle VIII, després dels Fenicis i dels Grecs i abans que els Francesos, Belgues i Britànics) i una dissimetria, sobretot quan es tracta d'explotació minera. Tanmateix, un punt de sortida vers les Amèriques, entre d'altres.
- 4. Una diagonal climàtica, que va des de l'Espanya humida del Nord - que compta amb més d'un metre de precipitacions anuals- a l'Espanya estepària del Sud-Est -amb menys de 250 mm de pluges-. Del món celta a l'aridesa africana.
- 5. Els efectes d'eix, unió i tancament, a partir dels quals les relacions entre Catalunya i el País Basc n'haurien estat, «en condicions normals», el millor exemple, a no ésser pel centralisme franquista. Entre ambdues, l'Aragó i la funció de corredor de Saragossa. Al nord, els Pirineus, fàcilment franquejables en els seus extrems.
- 6. Un model gravitatori, amb orbites i aureoles respecte a la capital i gestor d'un Estat fortament centralitzat.
- 7. Les parelles antagonistes: atracció-repulsió, creixement-estancament, dinamisme-atonía, món celta i món romanitzat, indígenes contra invasors."

Els set coremes de base, una Espanya simplificada

Un model espacial per la interpretació territorial de Catalunya

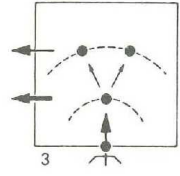
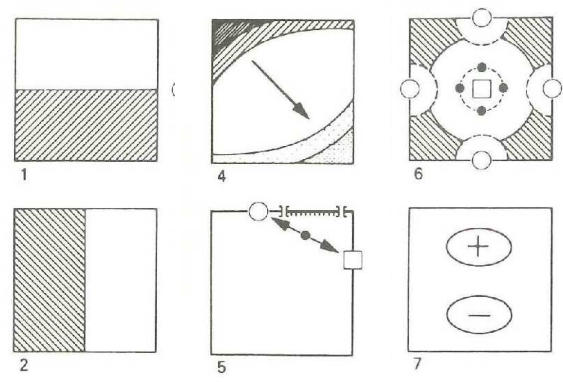

Font: elaboració pròpia

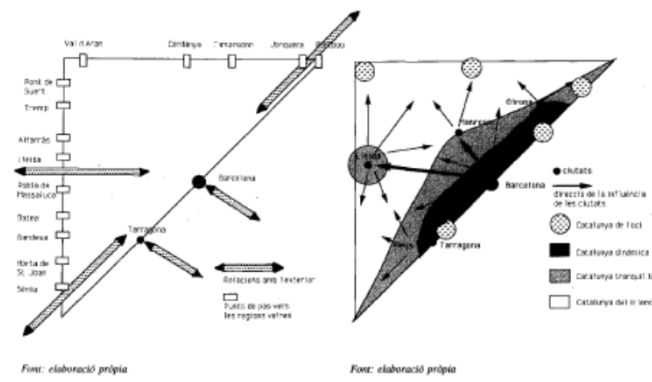
Font: elaboració pròpia

Figura 8c: La relació amb l'exterior

Figura 8d: L'estructura interna: les ciutats i la seva àrea d'influència

3

Font: elaboració pròpia

Font: elaboració pròpia

Mendizàbal (1993)

Ferras (1990)

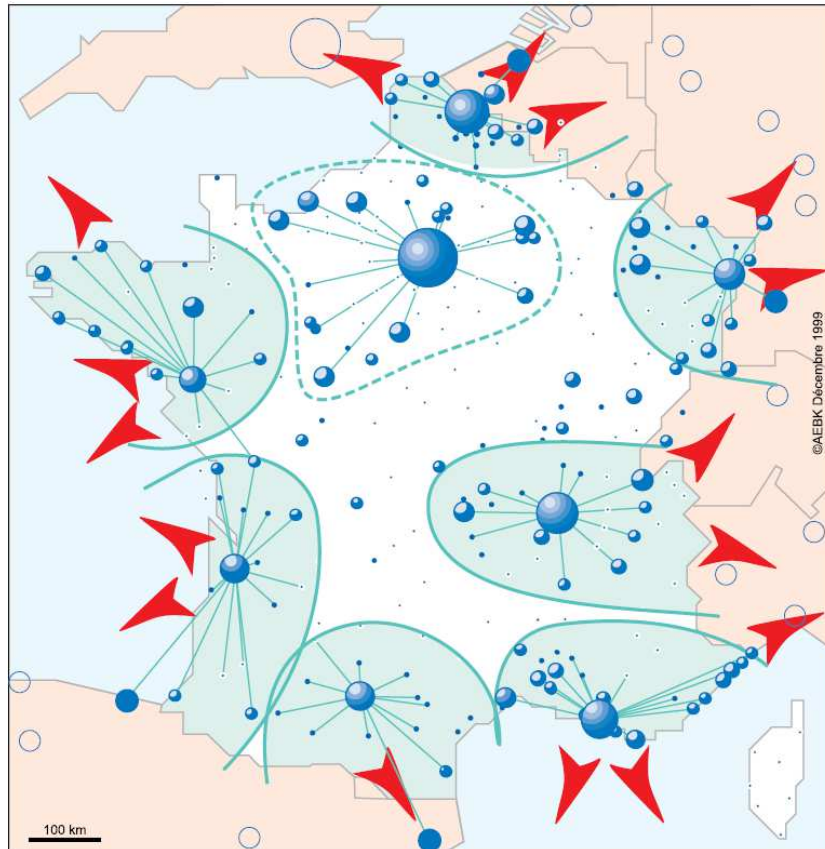
Basant-se en la mateixa metodologia de coremes, Enric Mendizàbal realitzava igualment una interpretació del territori de Catalunya.

1) Robert Ferras: "La 'Géographie Universelle' del Grup Reclus i Espanya", 1990.

3. L'esquematització del territori

3.3. Àrees, símbols, fletxes i nodes

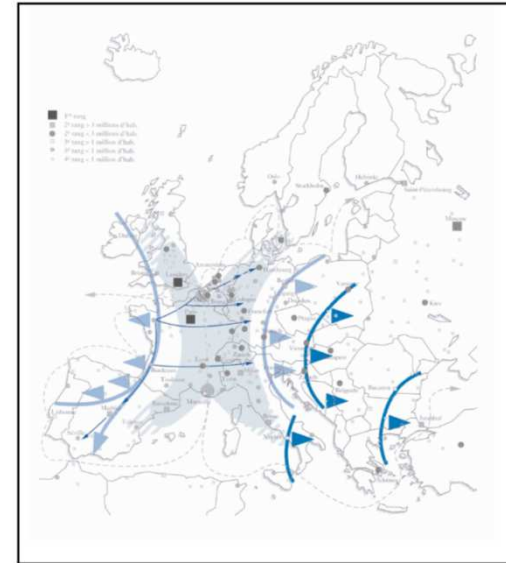
Quelles images pour la France? La menace de l'éclatement

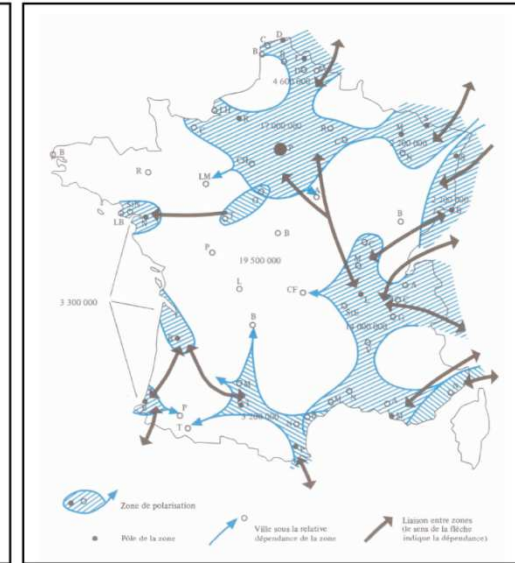
Frémont (2000)

Tant a *Quelles images pour la France? La menace de l'éclatement*, d'Armand Frémont, com a l'interessant article sobre les imatges dels treballs de prospectiva de la Datar d'Anne Bailly, Marion Glatron i Pierre Musso¹, es poden observar diverses aplicacions dels elements esquemàtics en què no únicament es representant elements estàtics del territori, sinó les dinàmiques que els caracteritzen.

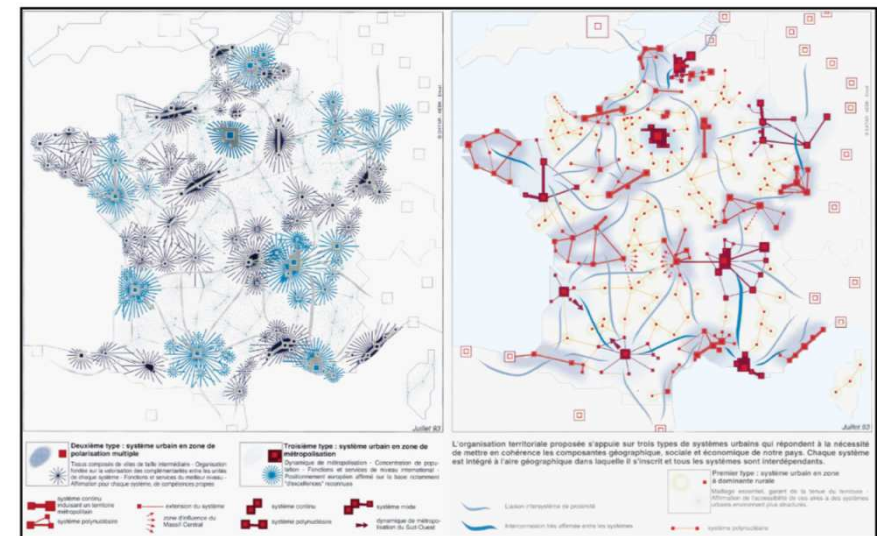
Le scénario transversal: l'X européen (Dossier prospective et territoires. 1992-1994)

Une image de la France en l'an 2000: le scénario de l'inacceptable. Les zones de polarisation en 1990-2000 (1971)

Introduction au débat d'aménagement du territoire. Systèmes urbains et territoires. Esquisse à long terme (1993)

Bailly et al. (2001)

1) Anne Bailly, Marion Glatron i Pierre Musso (2001): "Les images dans les travaux de prospectiva de la Datar".

3. L'esquematització del territori

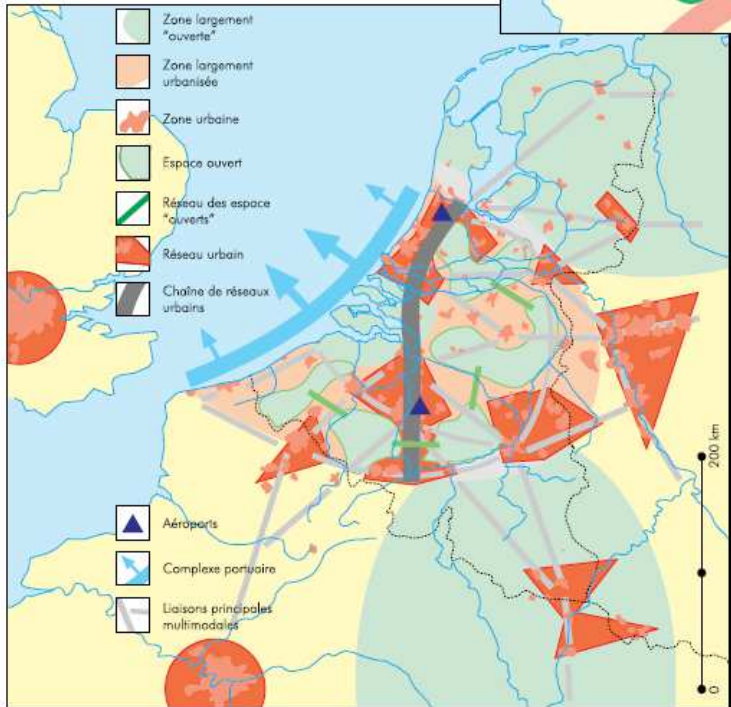
3.3. Àrees, símbols, fletxes i nodes

Carte 3. - Les entitats spatiales de l'Europe

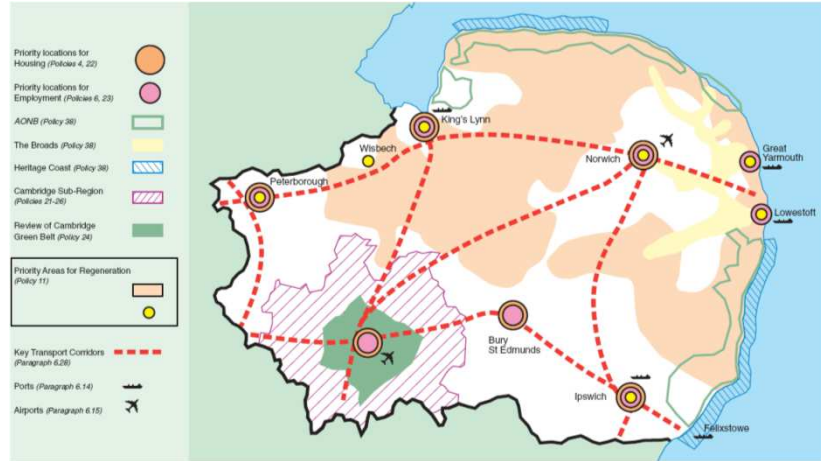
Les Pays-Bas dans le territoire européen

Carte 4. - La structure spatiale envisagée par le Benelux

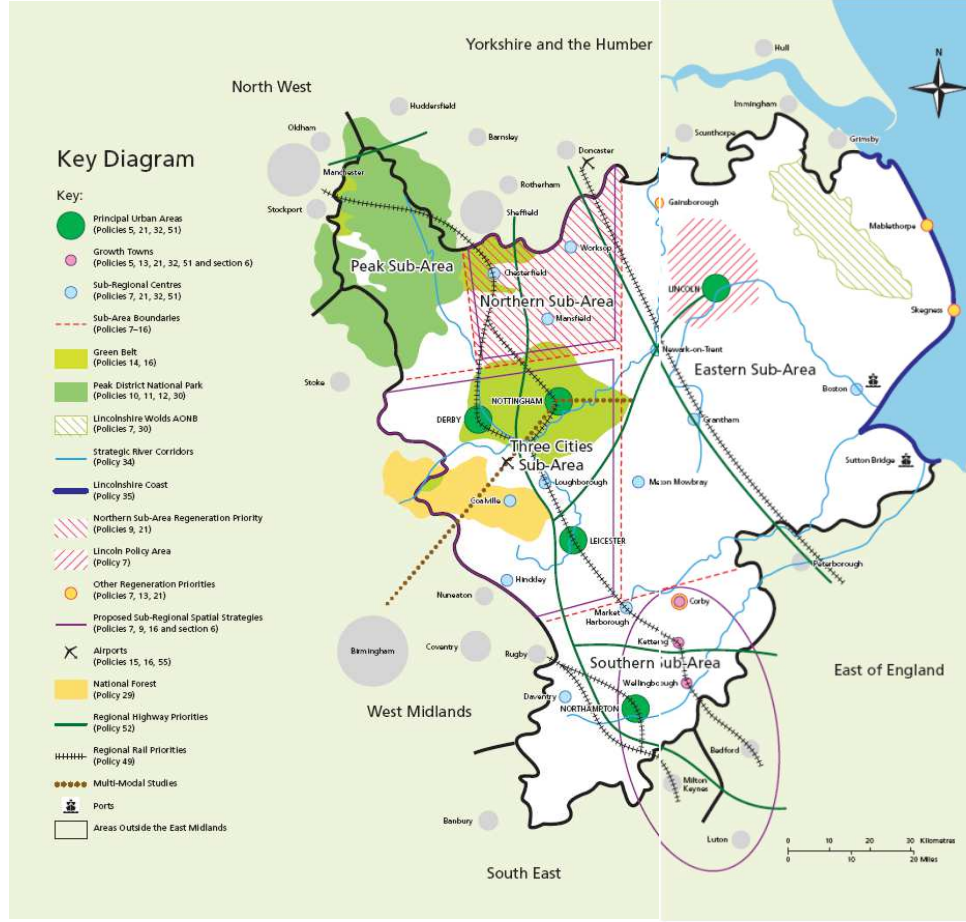
Derek Martin (2000)

East Anglian Strategy Diagram

Government Office for the East of England (2000)

Regional Spatial Strategy For The East Midlands. Key Diagram

Government Office for the East Midlands (2005)

Més enllà de la seva influència sobre la representació i modelització territorial a França, i més enllà també de la seva utilització en estudis de caire més o menys acadèmic o d'afany prospectiu, la utilització de diagrames que esquematitzen el territori ha estat igualment un recurs en el planejament, tant per representar simplificadament les principals característiques de cada espai com per mostrar el model territorial que s'hi vol aplicar, com és el cas de les estratègies territorials angleses elaborades per a les diverses regions al llarg de la passada dècada.

